

ISSN (E): 2181-4570

RANGTASVIR ASARLARINI YARATISHDA QALAMTASVIRNING AHAMIYATI.

Xushboqova Yulduz Rustam qizi

Yusubova Muxlisa Hasan qizi

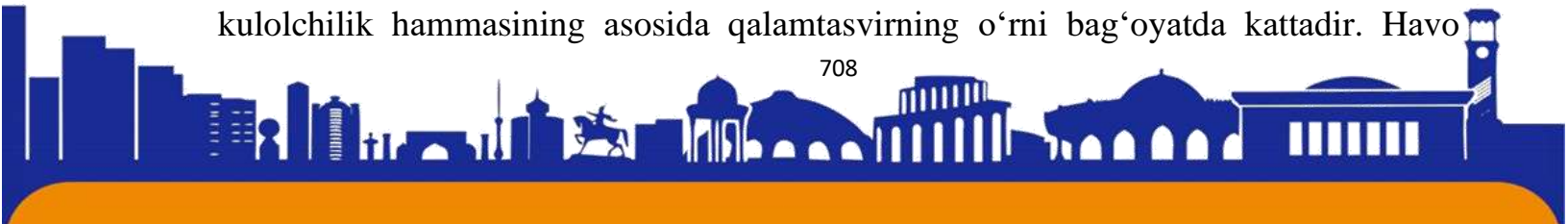
*Termiz davlat universiteti “Tasviyiy san’at va muhandislik grafikasi “ ta’lim
yo’nalishi 3-bosqich talabalari.*

Annotatsiya: Maqolada rangtasvirda asarlarini yaratishda qalamtasvirning ahamiyati asos qilib ijodkorning rang xususiyatlaridan foydalanib fazoviy holatlarni aks ettirishga bo’lgan tushunchalar bayon qilingan.

Kalit soʻzlar: Pedagogika, rangtasvir, ijodkorlik, natyurmort, yorugʻlik, soya-yorugʻ, rassom, shula, blik, grizayl, gamma.

Rangtasvir umumiy shaklning rangli tuzilishi qonuniyatlariga asoslanadi. Rassom tasviriy san’at turlarining qaysi birida ijod qilishidan qat’iy nazar, qalamtasvirga asoslanadi. U oʻzining kuzatishlari, katta asar kompozitsiyasi ustidagi izlanishlarini avval qalamda dastlabki chizgilar vositasida ifodalaydi. Rangtasvirni oʻrganish bu tekislikdagi rangli shaklning nisbatlari, konstruktiv qurilishi, xajmi, fazoviy va plastik tuzilish usullarini izlash yoʻlidir. Shunday ekan har bir boʻlajak rassom qalamda buyum va narsalarni perspektiva qonunlariga asoslanib konstruktiv tuzilishi, fazoviy joylashuvi, nisbati, hajmini mukammal tasvirlay olishi zarur. Shaklning mukammal darajada topilganligi hamda rang va tus yaxlit bir butunlikda garmonik uygʻunlashuvi bu xaqiqiy rangtasvirdir. Rassomlar u yoki bu kartinasini yaratishni qalamda chizishdan boshlaydi va asarga ranglar bergandan soʻng tomoshabinga estetik huzur baxsh etadi. Boshqacha qilib aytganda, qalamtasvirsiz hech bir rassom oʻz asarini yetuk holga keltira olmaydi.

Tasvirda shaklning qalam chizgilari toʻgʻiri topilganligi mukammal boʻlishi lozim, aks holda turli boʻyoqlar ham oddiygina narsa va buyumning qurilishi, xajmini toʻliq chiqarib bermaydi. Hozirgi kunda talaba va oʻquvchilar rangtasvir mashgʻulotlarida oʻrganish uchun qoʻyilgan qoʻyilmani qalam chiziqlari yordamida toʻgiri qurib tugatmasdan turib rang berishga oʻtib ketishadi vaholanki unga qanchalik rangda ishlov berishmasin qoʻyilmaga oʻxshatib bolmaydi. Shu oʻrinda ustozim grafik rassom haykaltarosh, Tusunqul Shaymardonovning “Shaklni topmasdan turib silliqlama” gaplari esimga tushadi. Umuman olganda haykaltaroshlik, rangtasvir, kulolchilik hammasining asosida qalamtasvirning oʻrni bagʻoyatda kattadir. Havo

perspektivasiga bog'liq holda ranglarning nozik o'zgarishini ifodalovchi, matoga berilgan rang-barang bo'yoqlar ham, o'z-o'zidan fazoviy kenglikni ko'rsata olmaydi. Faqat perspektiva qoidalariga to'g'ri amal qilib tasvirlangan chizgilargina ranglarni yanada ham jozibali ko'rsatadi.

Agar tabiat manzarasi perspektiva qonun-qoidalariga amal qilinmay tasvirlansa, keng ufqni ifodalovchi rang ham ahamiyatsizdir. Rassomlar rangtasvirni shunday ta'riflaydi; "Bu 100% qalamtasvir va 100% rangtasvirning bir-biriga chambarchas bog'liqligidir"

Rangtasvirning jozibali chiqishida qalamtasvirning o'rni beqiyosdir. Ammo, mohir rassom qalamdan foydalanmasdan ishni bo'yoqlar bilan tasvirlashi ham mumkin. Ijodkor izlanish jarayonida rangtasvirni qalamtasvir bilan bevosita bog'liqligini his etadi. Ya'ni, buyumlarning fazoviy joylashuvi, nisbatlarning aniqligi, ranglarning to'g'ri qo'yilishi, ishni bir butunlikda yakunlanishi ko'p jihatdan ijodkorga bog'liq.

Rassom qog'ozga to'g'ri joylashtirish, narsa va buyumlarning fazoviy joylashuvi, perspektiva qoidalariga amal qilish, nisbatlarni to'g'ri topish, metodik ketma-ketlikda ishni tushlash va boshqa jihatlariga e'tibor bersagina rangtasvirda ko'zlangan maqsadga erishish mumkin, aks holda noaniq yechilgan qalamtasvir ishini taxlil etsak, ranglar qanchalik jozibali bo'lmasin, baribir bu ishni sifatli deb bo'lmaydi. Shuning uchun turli rassomlik maktablarining tarixiy tajribalari shundan guvohlik beradiki, ta'limning dastlabki bosqichlarida qalamtasvirni mukammal o'zlashtirish keyingi jarayonlar uchun zamin yaratadi. Yosh rassom Odoardo Fioletti Venetsiyaga o'qishga kelganida, rangtasvirni mukammal egallash uchun nima qilish kerak degan savoliga Tintoretto shunday javob bergan: "Rasm chizish" rassom bo'lish uchun yana qo'shimcha nimalarni maslahat berar edingiz, degan Fiolettining qayta savoliga Tintoretto: "Rasm chizish va yana rasm chizish!" — rasm chizish, rangtasvirga nafislik va mukammallik ato etishini haq deb bilgan¹.

Buyuk haykaltarosh Mekelanjelo qalamtasvirda (rangtasvir, xaykaltaroshlik, me'morchilikni) har qanday ilimning ildizi va negizini ko'rgan. Qalamtasvir doimo bizga yo'l ko'rsatib turuvchi qutb va kompas bo'lib, turli bo'yoqlar okeanida cho'kayotganlarga najot berish omilidir", — deya ta'kidlagan Sharl Lebren.

¹ Мастера искусств об искусстве. М., 1966, Т.2, 257-6ет.

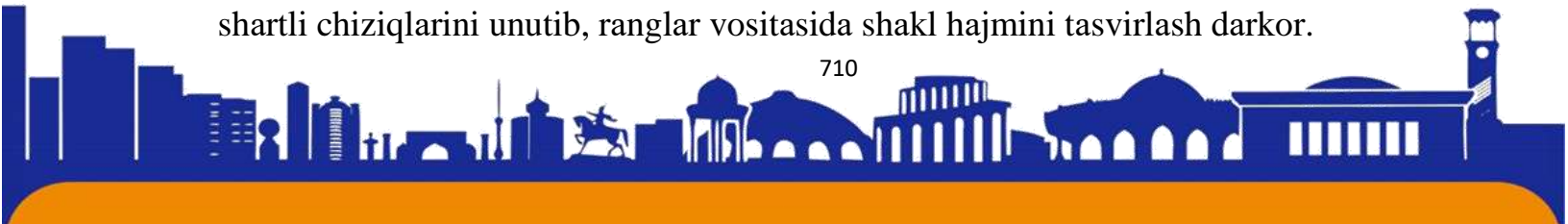

Engro'z ustaxonasining eshiklariga quyidagi so'zlarni yozgan "Bu yerga kelgan shogirdlarga qalam tasvirni o'rgataman, ketayotganda esa, ular rangtasvir ustasi bo'lib yetishadi".

"Shunday narsa mavjudki, u hamma san'at turlarining asosi hisoblanadi, bu qalamtasvir. Kimki qalamtasvir san'atini mukammal egallasa, urang tasvirni ham, xaykaltaroshlikni ham o'zlashtira oladi" deb aytgan Karuchchi. "Har qanday shaklni ajoyib, nafis qiluvchi ranglar emas, balki aniq chizilgan qalamtasvir" degan Titsian. U qarigan chog'larida ham, ko'mir yoki mel bilan nimalarnidir tasvirlamagan kuni bo'lmagan. "Qalamtasvirga asoslanmagan rangtasvir san'at emas, balki rangli dog'larning tartibsiz yig'indisidir", — deya doim takrorlagan V.E.Makovskiy. "Qalamtasvirni puxta bilmagan, ijod ham qila olmaydi", -deb ta'lim bergan P.P. Chistyakov. I.E. Repin kunora 2-3 soat qalamtasvir bilan shug'ullangan va uni rangtasvirni asosi deb hisoblagan. A. M. V asnetsov P.P. Chistyakovning ta'lim berish tizimini yodga olib, "uning sevimli mashg'uloti qalamtasvir" edi, deb eslaydi. Ashbening Myunxendagi rassom-pedagog maktabida hattoki san'at Akademiyasini tamomlaganlar ham ta'lim olar, ta'lim berish faqat qalamtasvir bo'yicha (shaklning konstruktiv tuzilishi, tus-soya, yorug' munosabatlar aks etgan tasvir, grizayl), uzoq vaqt o'tkazilgan, shuning natijasidagina shaklni konstruktiv qurish va tus munosabatlarini puxta egallab, so'ng ranglar bilan tasvirlashga o'tilgan. Yetuk rassomlarning yaratgan asarlari shunisi bilan diqqatga sazovorki, asar kompozitsiyasining mohirona topilganligi, mavzuning dolzarbligini, issiq va sovuq ranglarning o'zaro hamoxangligi kishini hayratga soladi. Mashhur rangtasvirchi rassomlarning ko'pchiligi avvalambor yetuk qalam tasvir ustalaridir. Bular qatoriga K.P. Bryullov, I.I. Shishkin, V.E. Makovskiy, V.D. Polenov, I.E. Repin, M.A. Vrubel, V.A. Serov, K.A. Korovin, A. Abdullayev, O'.Tansiqboyev, Z. Inog'omov, M. Nabiyev, R. Ahmedov, B. Jalolov, A. Mirzayev, A. Ikromjonov, I. Xaydarov kabilar kiradi. Rangtasvirda nozik plastik shaklning mavjudligi, nisbatlarning mutanosibligi, hajm, fazoviy sifatlar muhim o'rin egallaydi. Rangtasvirchi rassom naturadagi ana shu jixatlarni to'laonli aks ettira olsagina maqsadga muvofiq bo'ladi. Agarda bu jihatlar mavjud bo'lmasa, tasvir o'ta ehtiyotsizlik, pala-partishlik bilan ishlangan sifatsiz ish deb baholanadi.

Rangtasvirda ranglar qalamtasvir bilan uzviy bog'liq bo'lishi zarur. Ya'ni ishni rangda boshlash uchun qalamda naturaning zarur joylarini belgilab olib, shaklning shartli chiziqlarini unutib, ranglar vositasida shakl hajmini tasvirlash darkor.

D.N. Kardovskiyning fikricha, agar biz rangtasvir bu qalamtasvirning rangda davom etishi deb aytsak, shaklning rangda talqin etilishi, qalamtasvirdan boshlanadi va ijod jarayonida u bir necha marotaba to'g'rilanadi, ranglar bilan sayqallanadi. Qalamtasvir mahoratini puxta egallash, betakror rangtasvir asarlari yaratish garovidir. P.P. Konchalovskiyni rangtasvirda qalamtasvirning mohiyatini ko'rib, shunday yozgan: "Rangtasvirning haqiqiy usuli bu shaklni mutlaqo aniq yetkazib berish yo'li bilan beriladigan bo'yoq surtmadir".

Haqqoniy san 'atda asosiy badiiy qiyofa, bu qalam tasvirdir. U jism shaklini qayta ishlab chiqadi, voqea va insonlar haqida ma'lumot beradi. Qalamtasvirda tasavvur, kompozitsiya g'oyalari mujassamlashgan. Kompozitsiya avvalo qalamtasvirda paydo bo'ladi (plastik g'oya) va qayd etiladi. Hattoki, haykaltarosh va me'morlarning dastlabki g'oyalari qalamtasvirdagi qoramadan boshlanadi.

Rassomlarda esa plastika haqidagi fikr, kompozitsiya to'g'risidagi umumiy o'ylar doimo qalamtasvirda paydo bo'ladi.

Qalamtasvir san'atining haqiqiy ustasi bo'lish va uni to'g'ri tushunish turli yo'nalishdagi rassomlarga; grafik rassom, me'mor, saxna bezakchisi, monumentalchi rassom va boshqalarga juda muhimdir. Agar kino yoki teatr rassommi qalamtasvir sir-asrorlarini mukammal egallamagan bo'lsa, uni haqiqiy ijodkor deb bo'lmaydi. Hattoki, haqqoniy qalam tasvir chizish maktabida tarbiyalangan rassomlar tasviriy san'atning har qaysi turi bo'yicha yaratgan ijodiy mahsulining qiymatiga qarab tasviriy, madaniy darajasi qadrlanadi. Agar bezatuvchi, rassom pedagog yoki monumentalchi kabi ixtisosliklardagi rassom haqiqiy qalamtasvir asoslarini puxta o'rganmay turib asar yaratishni boshlasa, u dastgohli san'at asarini chala yaratilishiga, tasvirda soxta manzaraning paydo bo'lishiga, haqiqiy inson qiyofasini to'laqonli aks etmasligiga sababchi bo'lib, tasvirlanayotgan voqea va hodisalarni asl mohiyatini to'liq ochib bera olmaydi. Rangtasvirda mohirona ijod qilish uchun yosh shogird rassom qalamtasvirda quyidagi bilim va malakalarni puxta o'zlashtirmog'i lozim:

1. Kuzatuv perspektiva (ufq chizig'i, yassi jismlar va ufq chizig'i perspektivasi) elementlari. Tekisliklar bilan chegaralangan jismlarni konstruktiv va perspektiv qurilishi (kub, prizma, interer va eksterer).

2. Silindr shaklidagi jismlarning perspektiv qurilishi.

3. Geometrik shakllarda soya-yorug' munosabatlari (kub, silindr va shardagi soya-yorug'ning taqsimlanishi, havo perspektivasining elementlari).

4. Qalamtasvirda hajm, fazo va materiallikni tasvirlash usullari (turli materiallarni soya-yorug' xususiyati, tusli munosabatlari, hajmni ko'rsatishda chiziq va "shtrix" ni o'rni, fazo va moddiylik).

Qalamtasvirda faqat nazariy bilimlarni mustahkamlab qolmay, balki amaliy jihatdan ham katta tajribaga ega bo'lmoq lozim: qo'yilmadagi nisbatlarni aniq topish, nozik perspektiv o'zgarishlarni seza bilish, tasvirni qog'oz yuzasida asosli-konstruktiv qurish va joylashtirish, shakl hajmini tushayotgan soya-yorug' orqali mohirona ifoda etish hamda ishni tus jihatdan yaxlit bir butunlikda yakunlash zarur. Qo'yilmani turli ranglarda bajarish ham mas'uliyatli vazifadir, chunki rangtasvirda rang va tus munosabatlari yaxlit bir butunlikka asoslanadi. Shakl xajmini tasvirlashda tusning o'rnini to'g'ri tushunmaslik turli chalkashliklarga olib keladi.

Demak boshlamoqchi bo'lgan natyurmort, etyud yoki kompozitsiyamizni qalamda chizib shaklini to'liq topib olib bo'lib rang va shtrixga o'tsakgina oldimizga qo'yilgan maqsadimizga to'laqonli erishamiz. Shunday ekan eng muhimi qalamtasvirda ishni tus jihatdan yaxlit bir butunlikka erishib yakunlash hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida rangtasvirga o'tishga qulay imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Z.B. Muhammadiyeva "Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi" uslubiy qo'llanmasi. Toshkent-Lesson Press-2023-yil.
2. A.E. Turakulov "Rangtasvir" o'quv qo'llanmasi. Toshkent-Lesson Press-2022-yil.
3. X.B. Rahmonqulov "Rangtasvir" o'quv qo'llanmasi. Toshkent-Lesson Press-2022-yil.
4. Z.B. Muhammadiyeva "Umumiyta'lim va kasb-hunar maktablarida tasviriy san'at fanlarini o'qitish metodikasi" o'quv qo'llanmasi. Toshkent-Lesson Press-2022-yil.
5. Sh.N. Mamatqulov "Rangtasvir" o'quv qo'llanmasi. Toshkent-Lesson Press-2022-yil.
6. X.X. Xasanov "Amaliy bezak san'ati" uslubiy qo'llanmasi. Toshkent-Lesson Press-2021-yil.
7. X.X. Xasanov, X.B. Raxmonkulov Z.B. Muxammadiyeva. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda xalq amaliy bezak san'ati vositasida nafosat tarbiyasini shakllantirish metodikasi" Monografiya. Toshkent-2020
8. Jumanazarovich, Mengnorov Islom. "Rangtasvir Mashg'ulotlarida Qalamtasvirning Ahamiyati." *Gospodarka i Innowacje*. 20 (2022): 58-61.

ISSN (E): 2181-4570

9. Boltaboevich, B. B. (2020). Formation of the skills of portraying the future teacher of fine arts in pencil drawing. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1122-1127.
10. I.J.Mengnorov “Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarini kasbiy kompetentligini shakllantirish” nomli maqola. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH VOLUME-1, ISSUE-3 (Part-1,18-JUNE)*. 237-242-betlar.
11. Z.B. Muhammadiyeva “Tasviriy san’at darslarida o‘quvchilarning ijodkorlik kompetentligini shakllantirish metodikasi” nomli maqola. *Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar 2023-yil 4-son*. 227-232-betlar
12. Jumanazarovich I. M. Unique Features Of Painting In The Professional Training Of Fine Art Teachers // *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*. – 2022. – T. 9. – C. 73-75

